

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК 378.091.33-027.22:364-78]:061.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-11-12>**Романенкова Людмила Олексіївна,**

ORCID ID: 0009-0002-2303-1865

кандидат педагогічних наук, доцент,

директор

Запорізька обласна громадська організація «Флоренс»

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У РАМКАХ ШКІЛ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

THE ROLE OF NON-GOVERNMENT ORGANIZATIONS IN THE RESOCIALIZATION OF TEENAGERS WITHIN SCHOOLS OF SOCIAL REHABILITATION (FROM WORK EXPERIENCE)

У статті розглядаються питання актуальності роботи з підлітками, схильними до делінквентної поведінки, які перебувають у закритих закладах. Показана необхідність роботи з ними на рівні як державних, так і громадських структур. Зроблено спробу аналізу окремих форм роботи недержавної організації, які були проведені в освітніх закладах такого типу.

У роботі описуються такі форми роботи, як тренінгові заняття, презентації, бесіди, а також описується ймовірність проведення або неможливість проведення окремих форм роботи з підлітками в школі соціальної реабілітації.

Наводяться приклади організації дозвілєвої діяльності через проведення низки спортивних заходів за участі волонтерів і студентів різних спеціальностей університетів і коледжів, зокрема коледжу з підготовки майбутніх поліцейських, а також із залученням дитячих/молодіжних художніх колективів до організації свят. Комплекс проведених заходів спрямований на формування здорового способу життя, налагодження взаємин із різними групами людей, розширення уявлень про альтернативні життєві сценарії та створення рольових моделей.

У статті також відображені такі форми роботи зі студентами: проведення фандрайзингових заходів з метою збору коштів на освітні потреби підлітків, гурткова робота. Розглядаються позитивні аспекти підготовки фахівців різних спеціальностей у закладах вищої освіти, які сприяють формуванню гуманістичних поглядів на осіб із делінквентною поведінкою через залучення до роботи в школах соціальної реабілітації.

Показані окремі форми роботи з педагогами школи соціальної реабілітації, а саме: лекції, презентації, участь у спільно проведених заходах, проєктах. Основним методом дослідження став контент-аналіз річних звітів громадської організації. Новизна полягає в розширенні досвіду взаємодії державного виховного закладу та громадської організації через спільну діяльність. Важливим є ознайомлення студентів із функціонуванням різноманітних програм і проєктів, що дає змогу побачити різноманітність діяльності соціального педагога/соціального працівника з різними категоріями населення.

Ключові слова: громадська організація, школи соціальної реабілітації для підлітків із проблемною поведінкою, підлітки, педагоги, форми й методи роботи громадської організації в закладах соціальної реабілітації, практика студентів, волонтерство, соціальні акції.

The article discusses the relevance of working with teenagers prone to delinquent behavior who are in closed institutions. It highlights the necessity of engaging with them at both state and community levels. An attempt is made to analyze specific forms of work conducted by a non-governmental organization in educational institutions of this type.

The paper describes various forms of work, such as training sessions, presentations, and discussions, as well as the feasibility or impracticality of conducting certain activities with teenagers in social rehabilitation schools.

Examples are provided of organizing recreational activities through various sports events involving volunteers and students from different university and college specialties. The participation of children's/youth artistic groups in organizing celebrations, as well as the involvement of colleges training future police officers, is also noted. The quantity and diversity of the events held may aim to promote a healthy lifestyle, establish relationships with different groups of people, provide opportunities to see alternative life paths, and shape role models.

The article also reflects on forms of work with students, such as conducting fundraising events to gather funds for the educational needs of teenagers and extracurricular activities. Positive aspects of training specialists from various fields in universities are discussed, focusing on developing a humanitarian perspective towards individuals with delinquent behavior through work in social rehabilitation schools.

Specific forms of collaboration with educators at social rehabilitation schools are presented: lectures, presentations, and participation in joint events and projects. The main research method employed was content analysis of annual reports from the non-governmental organization. The novelty lies in expanding the experience of interaction between state educational institutions and community organizations through joint activities. It is important to familiarize students with the functioning of various programs and projects, allowing them to see the diversity of activities undertaken by social educators/social workers with different population categories.

Key words: non-governmental organization, social rehabilitation schools for teenagers with problematic behavior, teenagers, educators, forms and methods of work by non-governmental organizations in social rehabilitation institutions, students' practice, volunteering, social actions.

Постановка проблеми. Проблема підліткової злочинності посідає одне з центральних місць у сучасних соціальних дослідженнях, оскільки має глибокий і багатофакторний характер. Девіантна й делінквентна поведінка неповнолітніх не лише порушує соціальний порядок, а й є підґрунтям для майбутньої злочинності в дорослому віці. Сучасні дослідження свідчать, що у світі відбувається стале зростання кількості правопорушень серед неповнолітніх, зокрема злочинів агресивного характеру, майнових злочинів, участі в групах ризику, а також злочинів, пов'язаних із цифровим середовищем [1].

В Україні проблема підліткової злочинності набуває особливої актуальності через поєднання соціально-економічних, психологічних і демографічних чинників. Тривала економічна нестабільність, внутрішня міграція, роз'єднаність сімей, зростання рівня бідності, поширення стресових станів у молоді, а останніми роками також наслідки війни – усе це створює середовище, сприятливе для формування девіантної поведінки. Додатковим викликом є високий рівень рецидиву серед неповнолітніх, що свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів соціальної реабілітації та потребу в реформуванні системи ювенальної превенції [2].

Отже, аналіз ситуації в Україні та світі демонструє, що підліткова злочинність є складною соціальною проблемою, яка потребує міждисциплінарного підходу й модернізації існуючих інститутів профілактики та реабілітації. Тому важливо створити сучасні моделі ресоціалізації, що сприятимуть зменшенню рівня злочинності серед неповнолітніх і відповідно забезпечуватимуть стабільний розвиток суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ресоціалізації підлітків із проблемною поведінкою розглядається цілою низкою авторів, зокрема Л. Березовською (головні складові програм ресоціалізації) [3], М. Сосюрою

(необхідність комплексних програм для неповнолітніх споживачів психоактивних речовин) [4], Н. Гуртовенко (теоретико-методологічні засади корекції та методи психологічного впливу) [5], Н. Антонєць (реформування шкіл соціальної реабілітації) [6], Н. Клішевич (історія та сучасні методи роботи в навчальних закладах) [7].

В Україні питання ресоціалізації підлітків у період з 1995 по 2013 роки реалізовували школи соціальної реабілітації для підлітків із проблемною поведінкою [8, 9]. Сьогодні ці школи як окремий тип закладів не функціонують, а їхні завдання виконують інші інституції системи освіти й соціального захисту. Водночас досвід взаємодії шкіл соціальної реабілітації з громадськими організаціями може становити інтерес як для науковців, так і для практиків.

Мета статті: розглянути основні напрями спільної діяльності Комишуваської ШСР та ЗОГО «Флоренс» і провести аналіз можливих форм і методів роботи з підлітками з проблемною поведінкою з метою їхнього подальшого практичного використання.

Виклад основного матеріалу. У рамках діяльності Запорізької громадської організації «Флоренс» (ЗОГО «Флоренс») школи соціальної реабілітації для неповнолітніх правопорушників не розглядалися як напрям діяльності організації. Це пояснюється тим, що школи соціальної реабілітації (ШСР) були закладами закритого типу, через що участь громадських організацій у їхній діяльності вважалася неможливою.

У 2008 році в рамках взаємодії ЗОГО «Флоренс» із закордонними спеціалістами організація приймала групу поліцейських із Канади, з провінцій Саскачеван і Британська Колумбія. На їхнє прохання відвідати заклади, які працюють із неповнолітніми правопорушниками, і за дозволом Міністерства освіти і науки України була організована поїздка до Комишуваської ШСР, розташованої за 35 кілометрів від міста Запоріжжя.

Після візиту канадських поліцейських, за погодженням школи та громадської організації «Флоренс», було прийнято рішення про проведення спільних окремих форм роботи з вихованцями школи соціальної реабілітації. Співпраця тривала протягом дев'яти років (із 2008 по 2017 роки) і позитивно вплинула на учнів школи, спеціалістів ЗОГО «Флоренс», студентів і волонтерів, які брали участь у цій роботі.

Незважаючи на те, що сьогодні всі ШСР закриті, отриманий досвід роботи може бути використаний різними організаціями в роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Періодичність спільної роботи становила раз на місяць. Оскільки школа була розташована в смт Комишуваха, за межами міста Запоріжжя, необхідно було забезпечити транспорт для поїздок. Школа була закладом закритого типу, проте завдяки угоді про співпрацю (2009 р.) Центр «Флоренс» отримав дозвіл на регулярне відвідування цього навчального закладу. Іноді, у святкові місяці, такі як грудень, відбувалося кілька поїздок на місяць.

За період спільної діяльності було здійснено 90 відвідувань ШСР. Кількість людей, які взяли участь у різних видах діяльності в ШСР, становила близько 300 осіб. Іноді кількість студентів і волонтерів протягом року досягала 50 осіб (Річний звіт 2011–2012 рр.), іноді 80 осіб (Річний звіт 2013–2014 н. р.) [10].

З початком спільної роботи в 2008–2009 навчальному році в Школі соціальної реабілітації було проведено діагностику самооцінки вихованців, організовано тренінги з її підвищення серед підлітків, а також надано рекомендації педагогам і вихователям. Водночас достовірність отриманих даних викликає певні сумніви, оскільки подальші бесіди з вихованцями засвідчили, що під час тестування вони не завжди надавали правдиві відповіді. З огляду на це відповідні результати не включено до цієї статті (Річний звіт 2008–2009 н. р.) [10].

На початку спільної діяльності психологи Центру «Флоренс» розробили та проводили тренінгові заняття, спрямовані на формування комунікативних навичок у вихованців (10–15 учасників у групі). Проте зазначена робота не дала очікуваних результатів: підлітки або не відповідали на запитання, або надавали шаблонні відповіді, повторюючи висловлювання першого з учасників. Вони також уникали обговорення власних переживань. Постійна присутність представника школи під час занять спричиняла

у вихованців страх висловити «неправильну» відповідь і побоювання можливого покарання, що істотно знижувало ефективність тренінгового процесу. У результаті групова динаміка не формувалася, учасники не демонстрували активності та не розуміли, як реагувати на запропоновані завдання. Після низки спроб реалізувати тренінги з розвитку комунікації цю діяльність було припинено через її неефективність (Річний звіт 2008–2009 н. р.) [10].

Наступним кроком у роботі стало проведення спортивних заходів. Спеціалісти ЗОГО «Флоренс» припускали, що через спільну спортивну діяльність можна буде налагодити взаємини з підлітками, допомогти їм у формуванні дружніх зв'язків як всередині колективу, так і зі студентами/волонтерами. Фізичні навантаження також мали сприяти покращенню здоров'я хлопців, урівноважити види діяльності всередині школи.

У зв'язку з тим, що окремі співробітники ЗОГО «Флоренс» здійснювали викладацьку діяльність у Запорізькому національному технічному університеті та Запорізькому національному університеті, було ухвалено рішення залучати студентів цих вишів як волонтерів, а також під час проходження ними виробничої практики в громадській організації. До роботи в Школі соціальної реабілітації залучалися студенти таких спеціальностей: соціальна робота, соціальна педагогіка, психологія, акторська майстерність, журналістика, фізичне виховання й туризм.

Протягом періоду співпраці до реалізації запланованих заходів було залучено різні організації та творчі колективи, серед яких: Запорізьке училище професійної підготовки співробітників міліції ГУМВС, художня школа Запорізького національного університету, ансамбль «Грація», дитячий художній колектив Палацу культури «Металург», благодійна організація «Сміхоноси». А проведення футбольного матчу зі студентами поліцейського коледжу стало важливим кроком у подоланні стереотипів щодо взаємодії поліції та правопорушників (Річні звіти 2008–2017 н. р.) [10].

У процесі організації діяльності Школи соціальної реабілітації активно використовувався досвід канадських фахівців, зокрема декана факультету соціальної справедливості та директора в'язниць провінції Саскачеван професора Отто Дриджера, а також інших спеціалістів у галузі кримінального правосуддя. Канадський досвід роботи став у нагоді як під час роботи з вихованцями, так і в межах зустрічей, бесід і консультацій із керівництвом школи та її співробітниками

протягом усього періоду співпраці. Вагому підтримку в реалізації діяльності надавали також CUAD (Canadian Ukrainian Agrarian Development), MCC (Менонітський центральний комітет) в Україні та українські спонсори [10].

Серед різних спортивних видів діяльності, які використовувалися в роботі, доцільно виділити такі: футбол (32 гри), волейбол (10 ігор), баскетбол (5 ігор), спортивні естафети «Веселі старти» (17 зустрічей), аеробіка (3 заняття), бадмінтон (2 заняття), легка атлетика (4 заняття), велосипедні гонки (1 раз) (Річні звіти 2008–2017 н.р.) [10].

Найбільший інтерес у вихованців викликали змагання з футболу. Підлітки постійно висловлювали прохання проводити саме футбольні матчі. Команди формувалися за принципом «підлітки проти студентів». На початку таких ігор школярі зазнавали поразок, однак з часом, завдяки регулярним тренуванням, почали перемагати студентські команди.

На думку керівництва школи, заняття футболом сприяли формуванню командного духу, покращенню фізичної підготовки вихованців та підвищенню їхньої дисципліни. Педагоги школи також відзначали позитивний вплив спортивних занять на успішність підлітків. У разі порушення порядку в ШСР вихованцям тимчасово заборонялося брати участь у змаганнях, що природньо стимулювало їх краще вчитися [10].

З часом керівництвом студентських заходів було змінено принцип формування футбольних команд – вони стали змішаними, складаючись із підлітків і студентів. Такий підхід мав позитивний ефект, оскільки забезпечував рівність команд і сприяв конструктивній взаємодії представників різних груп у процесі гри.

«Приїжджайте до нас частіше, навіть кожного дня!» (2008–2009).

Окрім спортивних занять, волонтери та студенти факультету туризму ЗНТУ проводили заняття зі спортивного орієнтування, навчали навичкам скелелазіння, установаження наметів, організації переправ та іншим видам туристичної діяльності (усього – 10 занять). За погодженням із керівництвом школи підлітки взяли участь у тренуваннях зі спортивного орієнтування та скелелазіння, зокрема на острові Хортиця, що стало значущою подією для такої закритої інституції, як ШСР.

Одним із видів соціалізації після проведення спортивного орієнтування було спільне приготування борщу на вогнищі та співи під гітару (8 зустрічей). Для підлітків це був важливий

соціальний досвід позитивного спілкування, формування навичок підтримки та співпраці з різними людьми.

У період новорічно-різдвяних свят у ШСР було проведено вісім концертів та святкових заходів. До участі долучалися студенти та різні художні колективи, які представляли номери художньої самодіяльності. Вихованці закладу також брали участь у підготовці власних виступів. Важливим аспектом їхньої соціалізації було спільне проведення концертів і участь у дозвіллевих заходах, зокрема дискотеках [10].

«Одна справа – бачити танцівників на сцені, інша – бачити їх тут! Тут було здорово!» (2008–2009).

Для оволодіння підлітками навичками самостійного життя, а також для налагодження взаємодії в колективі фахівці ЗОГО «Флоренс» неодноразово проводили спільні кулінарні заняття, зокрема з приготування вареників [10]. Участь у заняттях брали як школярі, студенти, волонтери, так і педагоги, що також сприяло згуртуванню колективу.

Важливим аспектом професійної підготовки студентів спеціальностей соціальна робота, соціальна педагогіка, психологія та журналістика, було проведення фандрайзингових заходів. Протягом розглядуваного періоду було організовано три подібні заходи: два аукціони особистих речей викладачів і ярмарок солодоців студентів.

Метою цих заходів був збір коштів на потреби підлітків ШСР, зокрема на придбання методичних матеріалів для гурткової роботи, спортивного інвентарю, взуття, канцелярії, новорічних прикрас і ялинки, а також на організацію виїздів підлітків на культурні заходи (цирк) та задоволення інших потреб. Заходи були проведені успішно, а зібрані кошти надійшли за призначенням.

У період 2009–2011 років різноманітних заходах взяло участь від 100 до 300 студентів Запорізького національного технічного університету та Запорізького національного університету (річні звіти 2009–2011 н.р.) [10]. Студенти активно долучалися до підготовки та організації аукціонів і ярмарок-продажів, а також до висвітлення цих заходів у засобах масової інформації.

Окрім спортивних і культурних активностей, фахівці центру щорічно проводили з підлітками ШСР заняття, присвячені актуальним для них питанням, а саме: агресивність, прийняття рішень і вирішення проблем, шкідливі звички, стрес, планування подальшого життя, особливості характеру тощо. Матеріал подавався

у формі бесід, обговорень та ігор. Протягом 2009–2017 навчальних років було проведено 15 таких занять співробітниками ЗОГО «Флоренс» (соціальними педагогами) [10].

На заняттях про характер людини ми побажили, що хлопцям було легко згадувати й обговорювати негативні риси характеру й значно складніше говорити про позитивні. Виявилось, що підлітки не могли назвати людей, із яких вони хотіли би брати приклад. Тому ми працювали над тим, які якості варто наслідувати, із якими людьми дружити, а з якими – ні. Для демонстрації позитивного прикладу було висвітлено діяльність керівника всіх спортивних заходів у школі з 2011 року й до завершення роботи проєкту, викладача Запорізького національного університету С. Булатова.

Ми переконані, що С. Булатов міг виконувати роль ролевої моделі для підлітків. За його активну діяльність у рамках роботи в ШСР у березні 2014 року він був визнаний переможцем Національного конкурсу «Благодійна Україна» в номінації «Волонтер – фізична особа», а в жовтні 2015 року – фіналістом «Олександрійської премії» в номінації «Посол доброї волі» (річний звіт 2013–2014 н.р.) [10].

У межах нашої роботи з вихованцями ШСР ми також проводили зустрічі з педагогічним колективом школи. Було організовано п'ять семінарів для співробітників, під час яких розглядалися питання вікових особливостей підлітків, психології злочинної діяльності та вибору напрямів діяльності в межах Школи соціальної реабілітації. У зв'язку з тим, що педагогічний склад школи переважно представлений жінками середнього віку, гуртова робота здебільшого включала декоративно-прикладні заняття, вишивання та малювання.

Представлений нами матеріал про роботу з правопорушниками в зарубіжних країнах викликав значний інтерес. Зокрема, педагогів зацікавила особливість канадської практики: у таких школах працюють переважно чоловіки, тоді як в Україні педагогічні колективи здебільшого жіночі. Наявність чоловічих колективів у канадських центрах реабілітації сприяє формуванню у вихованців чоловічих якостей, оволодінню професійними навичками та компетенціями, що можуть бути корисними у подальшому житті хлопців (річний звіт 2010–2011 н.р.) [10].

Практичні напрацювання з цієї теми були представлені в методичному посібнику «Школи соціальної реабілітації: вітчизняний та зарубіжний досвід» [11].

Отримати достовірні результати щодо ефективності взаємодії між школою та громадською організацією для підлітків не було можливим. Наші висновки ґрунтуються лише на зворотному зв'язку від учителів і адміністрації, які відзначали позитивний вплив волонтерів і студентів на вихованців при проведенні спільні заходів, а також на пропозиціях вихованців частіше запрошувати їх до школи.

Водночас після кожного відвідування ШСР здійснювався аналіз проведеного заходу як зі студентами, так і з волонтерами. Загальні висновки щодо співпраці засвідчують, що для співробітників, студентів і волонтерів ЗОГО «Флоренс» робота з підлітками була продуктивною та забезпечила такі переваги:

- отримання позитивних емоцій;
- формування бази практики досвіду для студентів різних спеціальностей;
- підвищення професійного рівня під час проведення занять;
- розвиток уміння формувати позитивні стосунки з адміністрацією школи, педагогами, співробітниками та вихованцями;
- набуття навичок планування та реалізації програми роботи з підлітками в умовах школи соціальної реабілітації;
- здатність досягати поставлених завдань;
- гнучкість у зміні напрямів роботи відповідно до умов;
- залучення спонсорів для підтримки заходів;
- організація благодійних акцій із метою збору коштів;
- формування гуманізму, толерантності та прийняття різних дітей і підлітків;
- встановлення професійних та особистих контактів, отримання друзів і колег.

За особистими спостереженнями тренерів і оцінкою учасників очевидно, що такі заходи були не тільки корисними, але й приносили багато радості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У роботі з підлітками з проблемною поведінкою в рамках різних установ доцільним є тісне співробітництво державних та громадських організацій. Таке партнерство створює широкі можливості для ресоціалізації підлітків через різноманітні активності громадських організацій та залучення студентів і волонтерів до відповідної діяльності. Крім стимулювання активного процесу ресоціалізації, це також сприяє професійній підготовці студентів та гуманізації суспільства через розвиток волонтерського руху.

Ефективною стратегією роботи з правопорушниками-підлітками є організація дозвіллевих заходів із залученням студентів і волонтерів, бажано чоловічої статі, для

роботи з хлопцями-підлітками. Рекомендовано включати підготовку до роботи з цією категорією підлітків у програми вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рівень злочинності в світі : Статистика 2025 року. TV TE. 2025. URL: <https://t-v.te.ua/riven-zlochynnosti-v-sviti-statystyka-2025-roku/>.
2. Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019-2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Право*. 2025. № 89 (3). С. 295–303. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.44>.
3. Березовська Л. І., Ямчук Т. Ю. Особливості ресоціалізації підлітків з девіантною поведінкою. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Вип. 4 (57). С. 5–11.
4. Сосюра М. Надання комплексної допомоги підліткам, які мають досвід вживання психоактивних речовин, в умовах центрів денного перебування. *Молодий вчений. Педагогічні науки*. 2022. № 5 (105). DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-25>.
5. Гуртовенко Н. В. Соціально-психологічні основи корекції девіантної поведінки підлітків в умовах трансформаційного соціуму : монографія. Київ : ПВТП «LAT&K», 2025. 442 с.
6. Антонєць Н. Тенденції реформування шкільної освіти в Україні: школа соціальної реабілітації (кінець ХХ ст.). *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Вип. 26 (1). С. 26–27.
7. Клішевич Н. А. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 20 с.
8. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text>.
9. Про ліквідацію шкіл соціальної реабілітації : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.12.2013 № 1772. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6170>.
10. Річні звіти. 2008-2017 н.р. ЗОГО «Флоренс». URL: <http://florence.pp.ua/>.
11. Школи соціальної реабілітації: вітчизняний та зарубіжний досвід. Запоріжжя : Вид-во ЗДМУ, 2011. 56 с.

Романенкова Л. О.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 07.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.02.2026

